

MİTOLOJİK KONULU BİR HALK HİKÂYESİ “LEYLÂ İLE MECNÛN HİKÂYESİ” MERKEZİNDE YILDIZA DÖNÜŞÜM

A Mythological Folk Story Transformation to Star Focused
on “Leylâ and Majnun”

Yrd. Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK*

ÖZ

Tarihin ilk dönemlerinde tabiat ile iç içe yaşayan insanoğlu, günlük yaşantılarının büyük bir kısmını gökyüzü cisimleri ve tabiat hâdiseleri ile düzenlemeye çalışmıştır. Böylece Gök Tanrı dinine bağlı olarak yaratılış, doğum, ölüm, vb. gibi konularda pek çok halk inancı meydana gelmiştir.

“Leylâ ile Mecnûn” hikâyesinin varyantlarında geçen “sonuç” olay halkasındaki “Kahramanların yıldız olarak gökyüzüne yükselmeleri”ne bağlı olarak hazırladığımız çalışmada, başta Leylâ ile Mecnûn hikâyesi olmak üzere, diğer anlatmaya dayalı türlerde yıldız ile ilgili inanışlar ve yıldıza dönüşüm sebepleri araştırılarak hikâyenin mitolojik konulu halk hikâyeleri içerisindeki yeri tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler

Leylâ ile Mecnûn, halk hikâyesi, mitoloji, yıldızlar, inanışlar.

ABSTRACT

In the first period of history, men lived in nature and tried to arrange their daily activities according to sky and natural objects. Thus, depending on the creation of the Heavens God Religion, many beliefs have aroused on issues such as birth, death and etc.

This study focuses on the last episode of the variants of “Leyla and Majnun” story where “the heroes are rising to the sky as stars”. It aims to analyze the place of “Leyla and Majnun” story among the mythological folk stories by looking into the reasons for the beliefs based on stars and transforming into stars.

Key Words

Leyla and Majnun, folk story, mythology, stars, beliefs.

Giriş

Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan toplumlar, insanlık tarihinin ilk dönemlerinde tabiat ile iç içe bir yaşam serüvenine bağlı olarak günlük yaşantılarının büyük bir kısmını gökyüzü cisimleri, tabiat hâdiseleri ile düzenlemeye çalışmışlardır. Böylece yaratılış, doğum, ölüm, vb. gibi konularda pek çok halk inancı meydana gelmiştir.

Gök Tanrı inancına bağlı olarak ortaya çıkan güneş, ay ve yıldızlar ile ilgili inanışlar da, İslamiyet’in kabulünden sonra halk arasında nesilden nesile aktarılan destan, masal, efsane, halk hikâyesi, türkü, mani vb. gibi türlerde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Söz konusu gökcisimleri bazen bir Tanrı, Tanrıça olarak yüceltilmiş, bazen de Tanrı’nın değişik iradeleri olarak görül-

müş ve insanların alınyazısı/uğur sembolü sayılmıştır.

Gökcisimleri arasında yer alan yıldız, halk arasında baht, talih, arınma, yaşam kaynağı, ölüm habercisi ve yol gösterici olma vb. gibi anlamlar taşıyan sembolik bir kavramdır. Her insanın gökyüzünde bir yıldızının asılı olduğu düşüncesiyle varlığını gökyüzünde arayan insanoğlu, bazen baht ve taliherini yıldızlara göre ayarlarken, bazen de başa gelen felâketlerde gökyüzünün dönüştürücülüğüne sığınarak kurtulmayı, arınmayı ve huzura kavuşmayı arzu etmiştir.

Gelişme

İlkel kavimlerden bugüne kadar halk hafızasının ürettiği yıldızla ilgili inanışlar, astrolojik anlamda önemli enerji kaynakları oluştururlar. Buna

* Fırat Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, esenocak@firat.edu.tr

göre gökyüzündeki yıldızların konumları, insanoğlunu olumlu ya da olumsuz etkilemektedir.”...enerji alanları, arketipsel modeller, evrensel biçimlendirici prensipler vs. olarak da adlandırılan Zodyak burçlarının her birisi gelecek, geçmiş ya da şimdiki düzenleyen ruhsal enerji kaynaklarıdır.” (Arroyo 2000: 102) Bu yüzden eskiden beri “doğanın ruhu” (Arroyo 2000: 104) olarak kabul edilen Zodyak burçları, bütün bireylerin yaşam sürecindeki etkileşimleri besler. Halk arasında “yıldızı barışmak” (anlaşmak, mizacı uymak), “yıldızı düşük olmak” (büyü, nazar vb. gibi olumsuzluklardan çabuk etkilenerek kişiliğinde aniden huzursuz, öfkeli vb. gibi değişikliklerin görülmesi) şeklinde kullanılan deyimler de yıldızların etkisine işaret etmektedir.

Söz konusu astrolojik inanmalar bir anlamda metafizik üzerine kurulmuş olan gökyüzündeki olağanüstülüklerin, yeryüzündeki fenomenlerle aynı ritimlerde olduğunu gösteren ilk arketipsel yansımalarıdır. “Anadolu inançlarına göre; yıldızlarla insanlar arasında bir yazgı (alın yazısı) bağlantısı vardır. Gökte parlayan insanların sayısınca yazgı vardır. Gökten yıldız düştüğünde (kaydığında) bir insan ölür. Kimin yıldızı düşerse o ölür, kiminki parlarsa o yükselir.” (Eyüboğlu 1998: 92-93). Halk arasında gökyüzünde yıldız kaydığı zaman özellikle büyük bir devlet adamının, âlim bir kişinin öldüğüne inanılır. Bu yüzden ölenlere “Onun da yıldızı söndü gitti!” denilir. “Zanko’ya göre de yıldızlar, ölümlü insanların gökyüzüne yansıtılan yaşam imgeleridir. Bunlar, yeni bir insan dünyaya gelince gökyüzünde görünmeye başlar, ölünce de kayıp giderler.” (Berger 2000: 97-98).

Bir efsaneye göre; “Her kayan yıldız, bir insanın sönen hayatıdır. Şeytan topuklarını birbirine sürdüğü zaman bundan küçük şeytanlar dökülür. Bunlar birbirlerinin omzuna binerek, göğün yedinci katında olup bitenleri görüp

haber vermeye çalışırlar. İşte o zaman Tanrı meleklerine bir ok atarak, onları dağıtmaları emrini verir. Kayan yıldız, bu oktur.” (Sinoue 2000: 29). Yıldız ile ilgili diğer halk inanışları ise şöyledir: “Gökyüzünde yanıp sönen yıldızlar halk arasında göz kırpması olarak değerlendirilir. Yıldızlar ya yeryüzünde birine ya da gökyüzünde birinin ruhuna göz kırpar. Yıldızlar, gökte gezen meleklerin gözleridir.” (Eyüboğlu 1998: 92-93). Gökyüzünde görülen parlak yıldızlar maddi ve manevî anlamda güzelliklere imza atan kişileri, sönük yıldızlar ise tam tersi kişileri temsil ederler. Toplumların bu ve buna benzer ortak hikâyeler ve inanışlar üretmeleri kolektif bilinçdışının bir ürünüdür. Bütün insanların yıldızları kutsal kabul ederek hayatlarını yıldızlara bakarak düzenlemeleri aynı akli kapasitenin yaratmalarını, aynı “öz”ü taşıdıklarını gösterir.

İnsanoğlu yıllarca yıldızların hareketlerine ya da “yıldızlamaya” bakarak kehânetlerde bulunmuş, “ilm-i nücum” denilen yıldızlar bilgisinden de faydalanmıştır. Konuya İbn Sînâ ile ilgili olarak anlatılan hikâyeyi örnek verebiliriz. Bir gün İbn Sînâ, Sultan Mahmut’tan kaçarak geçirdiği çileli ömrünün bir gecesinde, bu kaçışmalardan yorularak Allah’a yalvarıp artık canını almasını diler. O sırada güney ufkunda çok hızlı şekilde bir yıldızın kayıp kaybolduğunu görür ve bunu isteğinin kabul edildiğine yorar (Larudi 2000: 176). İbn Sînâ gibi hayatını, yıldızların bilgisiyle anlamlandıran, geleceği hakkında yorumlarda bulunan insanoğlunun bu pratiklerinde, hiç şüphesiz eski Türk dininin etkisi bulunmaktadır.

Yıldız, “Harut ve Marut” adlı büyü ve sihir yapmada ünlü iki meleğin hikâyesinde de yüceltilir. Rivayete göre istekleri üzerine dünyaya gönderilen bu iki melek, Zühre adlı çok güzel bir kadının esiri olup sırasıyla içki içer, puta tapar ve kadının kocasını öldürür. Sarhoş an-

larında kadın, onların göğe çıkmak için okudukları ism-i azâm duasını öğrenerek semaya yükselir. Allah da insanlara ibret olsun diye onu gökyüzünde parlak bir yıldızla çevirir. Bu yıldız Zühre (Çoban yıldızı, Venüs) yıldızdır. Harut ve Marut ise Babil’de ateş dolu bir kuyuya baş aşağı asılarak cezalandırılır (Pala 1995: 235-236).

Biz bu çalışmamızda, özellikle sözlü gelenek içerisinde aktarılmaya devam eden halk hikâyelerinden “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesinin varyantlarındaki “sonuç” olay halkasında geçen “Kahramanların yıldız olarak gökyüzüne yükselmeleri” efsanesine bağlı olarak, hikâyenin mitolojik anlam değerlerini tespit edeceğiz.

1. Yıldız Dönüşümün Mitolojik Yorumu

“Tahir ile Zühre”, “Hurşit ile Mahmihri” gibi hikâyeleri eski astrolojik inanmalar ve tasavvurların folklorlaşmış şekli olarak düşünen Tehmasıb’a göre “Astral eserler, gezegenlerin insan gibi düşünölmeleri ve tasvir edilmeleleri ile meydana gelmektedir (Türkmen 1983: 166). Fikret Türkmen’in de bu bağlamda incelediği “Hurşit ile Mahmihri”, “Şehzade Sanuber”, “Tahir ile Zühre”, “Hilâli ile Seherhan” adlı halk hikâyelerine (Türkmen 1974: 159-164) “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesini de ilâve edebiliriz.

Sözlü gelenekte anlatılmaya devam eden hikâyenin bir varyantında, Leylâ ile Mecnûn adlı kahramanlar, dua sonucu birer yıldız olarak göğe yükselirler. Buna göre Mecnûn; çoban yıldızı, Leylâ seher yıldızı olur (Karabulut 1997: 28).

Bir başka sözlü varyantta Leylâ, sevgilisi Mecnûn ile birlikte iken, babasına yakalanma korkusu ile Allah’a yalvarır ve kendilerini birer yıldız hâline getirmesini, yılda sadece bir kez buluşturmasını diler. Bunun üzerine Leylâ’nın duası kabul olur ve iki sevgili yıldız olarak göğe yükselir (Ertaş 1997: 104).

Hikâyelerde dikkati çeken özel

liklerden birisi, kahramanların yıldız dönüşme sebebidir. “Bilge Shi-ping-wen değişiminin tüm varlıkları üreten mekanizma olduğunu söyler. Değişme tüm varlıkların içinde özömlendikleri mekanizmadır.” (Quenon 2001: 148). Dönüşüm; şimdiki, anı, varlığın var olduğu alanı değiştirmek, kâhplaşmış yaşamı biçimden kurtararak özgürlüğe kavuşturmak bir anlamda yeniden varolmaktır. Varlığın dönüşüm dileğinin gerçekleşmesi, isteyerek dönüştüğü ya da istemeden dönüştürüldüğü nesnelere ve dönüşümlerin iyi/kötü, güzel/çirkin olumlu/olumsuz özellikleri, kişinin temsil ettiği değerler merkezinde anlam kazanır. Bu bilgiler bizi varlığın iradeli, erdemli vb. ya da tam tersi vasıflara sahip olduğu yargısına götürür. Leylâ ve Mecnûn’un yıldız dönüşüm isteğinin gerçekleşmesi, kurtuluşa ulaşmaları ve gök yüzünde ulaşmazlığı temsil etmelerinde de sahip oldukları erdemler dikkati çeker.

Efsanelerimizin çoğunda yıldız dönüşümün benzeri örneklerine rastlamaktayız. Bunlar genellikle “Türkmen, Uygur Türkleri arasında anlatılan sevdiği gence kavuşamayan veya padişah vb. kimselerle evlenmek istemeyen kızın yıldız dönüşmesi ya da Başkurt, Kazak, Özbek, Kırgız vb. gibi Türk boylarında rastladığımız düşmandan kurtulmak isteyen kız/kızların kaçarlarken gökyüzüne çıkıp yıldız dönüşmesi şeklindedir... Bazen de Tanrı sevdiği insanları gökyüzüne çıkararak yıldız döndürür.” (Ergun 1997: 182). Görüldüğü gibi hemen hemen bütün anlatmaların sonunda, kirlenen dünyanın çok uzaklarına gitme arzusu, sonsuzluğa ulaşarak ebedî mutluluğu yaşama hayali, kahramanları yıldız ile sembolleştirmektedir. Gökyüzü sonsuzluğa kaçışın, ebedî huzurun mekânıdır. Bu yüzden halk arasında, Allah’ın iyi insanları gökyüzüne çekip yanına aldığı inancı, insanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar yaşatılmıştır.

Yıldıza dönüşümle birlikte görülen göğe yükselme, kişinin varlık alanlarını değiştirerek ruhsal anlamda dikeyleşen bir olgunluğa, tamlığa ulaştığını gösterir. Halaç Türkleri arasında da “Eskiden köyden hacca giden şahsın evinin kapısı koyu yeşile boyanır, üzerine beyaz boya ile ay yıldız yapılırdı.” (Kalafat 2006: 326). Şüphesiz bu pratikte de hacca gitmeye niyetlenen kişinin, ruhsal bir aydınlanma dönemine girdiği düşünülmektedir.

“Lazlarda, cennetin de gökyüzünde olduğuna; ölen insanlardan iyi huylu olanların göğe yükselip, Ay’a ve yıldızlara gittiğine inanılıyordu. İnsan ruhunun göğe yükselmesi bir kutsanma sayılmaktaydı. İnsan ruhunun, göğe yükseleceği zaman gök kapısının (Méa nekna) açıldığı ve oradan içeriye geçtiğine inanılmaktaydı. Gök kapısının açıldığını görenler de kutsanmış sayılıyordu. Bugün, Lazlar arasında yaygın olarak kullanılan “Méaşa exüi= Göğe yüksel” temenni sözü, göğe yükselmenin hâlâ önemsendiğini ve unutulmadığını göstermektedir.” (www.lazuri.com).

Şamanizm inancına göre yukarıdaki on yedi kat, ışık âlemi olan semayı ve aşağıdaki yedi veya dokuz kat da karanlıklar âlemini meydana getirmektedir. Şamanlar, yaptıkları âyinlerde temsili olarak göğe yükselerek yaşayan insanla ölen ata ruhları arasında aracılık yaparlar. Bu yüzden gökyüzü, aydınlıklar/iyilikler dünyasını ifade eden yol gösterici ve ata ruhların yaşadığı kutsal bir mekândır. “Şaman Dünyanın Merkezi’ne dikilmiş olan Kozmik Ağaç aracılığıyla Göğe girmekte ve orada yüce Tanrı’yla karşılaşmaktadır. Bütün mistikler bizzat ruhun yükselmesini ve Tanrı’yla birleşmesini temsil etmek üzere yükseliş simgeciğini kullanmaktadırlar.” (Eliade 1992: 200).

Şamanizm inancının etkisiyle halk arasında mitolojik bir nitelik yüklenerek anlatılan “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesi,

si, kahramanları yıldıza dönüştüğünde tamlığa ulaşan ilk arketiplerin temsilcisi olarak dikkat çeker. Yıldız kavramıyla belirginleşen sembolik değer, aşklarını göğün sonsuzluğuna taşıyarak bu dünyanın kalıplarından, kirlenmişliğinden uzaklaşan kahramanların arınmalarını ve saflaşmalarını temsil eder. Nitekim değişimin eşliğine gelen Leylâ ile Mecnûn adlı iki kahraman, dikeyleşerek erginlenme süreçlerini tamamlamışlardır.

Hikâyenin ikinci dikkat çekici özelliği kahramanların, neden yıldıza dönüştüğüdür. Bunun için yıldız kavramının mitolojik anlam değerlerini tespit etmeliyiz.

“Mandalalar, çoğunlukla daire ve dört köşeli figürler, üçlü, dördü, beşli ve dördün katlarından oluşan düzenlerde belirirlerse de öylesine çeşitlilik gösterirler ki ancak üç özellikte birleşirler: merkez, simetri ve doruksal uçlar.” (Gökeri 1979: 81). Bazen de altıgen olarak karşımıza çıkan yıldız sembollerinden biz burada özellikle beş köşeli yıldız üzerinde yoğunlaşacağız. Çünkü iki üçgenin birleşiminden meydana gelen yıldız şeklinde: “Baş aşağı üçgen dişiyi, tersi erkeği...Birbiri üzerine oturtulmuş iki üçgen erkek ve dişinin birleşimini simgeler.” (Ateş 2001: 187). Halk muhayyilesinde yıldıza dönüştürülen başta Leylâ ve Mecnûn olmak üzere pek çok kahraman, mitolojideki bu birlikteliğin ölümsüz sembolleridir.

Beş köşeli yıldız, çok eskiden beri, sihir yapmada ve simyacıların “beşlisi” olarak kullanılmaktadır. “Onaltıncı ve onyedinci yüzyıl büyü edebiyatındaki bütün tılsımlı işaretler için kullanılan beş uçlu yıldız kavramı pentagramdan türetilmiştir.... İngiliz geleneğinde pentagramın, bitimsiz aşkın sembolü olan “âşıklar düğümü” olarak bilinmesi şaşırtıcı değildir.” (Schimmel 2000: 122). Leylâ ile Mecnûn’un da hikâye sonundaki konumlarına bağlı olarak, sembolik bir aşk düğümünü temsil ettiklerini söyle-

yebiliriz. “Schimmel, Eril 3 ve dişil 2'nin bölünmez birleşimi olarak 5, saf matematiksel nedenlerle, erkek ve kadının birliğini ifade eden uygun bir sayıdır, der. Jung 5'i doğal insanın sayısı olarak kabul eder: beden 2 artı eller ve ayaklar 5 parça yapar.” (Schimmel 2000: 119).

Sayıların, insan ruhunun fenomenleri algılamasıyla olan ilgisi, kolektif bilinçdışının derinliklerinde sembollerle gizlenmiştir. “Duyusal olanın kendisi, algının maddesi, sayı vasıtasıyla yavaş yavaş kendi özel doğasından soyulur, genel ve akılcı bir form biçimine sokulur.” (Cassirer 2005: 213). Leylâ ve Mecnûn adlı kahramanların beş uçlu yıldız ile özdeşleştirilmesi, anima ve animusun sonsuz birlikteliğini, yaşamı, sevgiyi, tamlığı, her şeyden önemlisi de aileyi temsil ettiklerini gösterir. Her sayının içerğinde uzun yaşanmışlıkların kök saldığı mitik anlamlar bulunmaktadır. Bütün insan ruhlarını, kolektif bilinçdışında birleşiren semboller algılama ve sayıları yorumlama birliği, ruhun iç dünyasını somut değerlere yükleyerek ifade etmesidir. Bu yüzden aynı sembollere bakıldığında zihinsel süreçte benzer hikâyeler yazılır. Böylece uygarlık tarihiyle başlayan bilinç fenomenolojisine dair üretimler, mitosların oluşumuna zemin hazırlar. Her toplumun yıldızı sembolleştirerek yaşayan bir kahraman olarak tasavvur etmesi bu yüzdendir. Mesela, “Dokumacı Kadın ve Çoban Yıldızı Miti”nde; Dokumacı Kadın gökten iner. Çoban onu görüp âşık olur. O, göğe çıktığında çoban da peşinden gidip göğe çıkar. Samanyolu'nun aralarından geçip ayırdığı bu iki yıldız (sevgili) sadece yedinci ayın yedinci gününde bir araya gelir. Bu gün, temelinde doğurganlık düşüncesi olan bir kadın bayramıdır. Bu bayramda çocuk sahibi olmak isteyenler, mum bebekleri suyun üstüne bırakırlar (Bonney 1981: 390). Yedinci ayın yedinci günü, “Tabiatın gözlenmesi hâdisesinden insan hayatı ile ilgili olarak sti-

listik sayıların kullanıldığını gösterir.” (Seyidoğlu 2005: 101).

Yıldız, anlatmaya dayalı türlerden bazılarında yeniden doğumun, canlanmanın ifadesidir. Kazak halkı arasında anlatılan “Ebugalisına Ebilharis” adlı halk hikâyesinde Galisînâ, Hamam-ı Nazar'ın üzerine yedi tane yıldız koyup, aralarına da yedi eşya yerleştirir ve böylece Ülker yıldızının kaderini birleştirerek, ilimle yedi eşyanın ölümsüzlük ilacına dönüşmesini sağlar. Galisînâ'nın Hamam-ı Nazar'da hazırladığı ölümsüzlük ilacının bulunduğu şişeler, anne karnındaki çocuk gibi yıldız şeklinde kapanmaktadır. Kazak halkı arasındaki bir inanışa göre ise, anne karnındaki çocuk yıldız şeklindedir. Kazak halkının arasında bilinen “Yedi yıldız anne karnındayken çocuğa güç verir,” inanışı buradan gelir. (Tomdik 1990: 219-221). Sihirli şişelerin anne karnındaki çocuk gibi yıldız şeklinde kapanması ve Kazak halkının inanışlarından anlaşılıyor ki yıldız, halkımızın ölümsüzlük fonksiyonunu yüklediği sonsuz ışıklardır, canlardır. Doğumun, yeni bir başlangıcın ifadesidir.

Divanü Lügat-it-Türk adlı sözlükte de yıldız kelimesi ile ilgili olarak şu bilgiye rastlıyoruz: “Ağacın kökü, damarı, insan soyu da buna benzetilerek tüblüğ yıldızlık denir ki asaletli, köklü demektir.” (Kaşgarlı Mahmud 1992: 40, C.III) Ağaç ve yıldızın insan ile özdeşleştirilmesi, yaşam kaynağı olması açısından dikkate değerdir. Her insan, doğum anında sahip olduğu saflığı mitolojik yolculuğu süresince koruyarak sonuçta tam/mükemmel insan olabilme vasfını elde eder.

2. Yıldıza Dönüşümün Tasavvufi Anlam Değerleri

Hikâye kahramanlarının yıldız dönüşümü, insanı anımsatan beş uçlu yıldız sembolünün, erdemleriyle değer kazanan kişinin yerinin gökyüzü olarak belirlenmesidir. Bu anlamda yıldıza dö-

nüşüm, beşeri aşktan ilahi aşka yükselmenin bir ifadesidir.

“Yıldızların her köşesi birbirinden eşit uzaklıktadır ve her biri beş erdem simgesidir. Hz. Süleyman’ın gerçeği ve doğruyu simgelemesini istediği yıldızdır bu... (Gökeri 1979: 99). Leylâ ve Mecnûn adlı kahramanlar, her yönüyle erdemliliğin sırrına ermiş şahsiyetler olarak, ebediyete ulaşmışlardır. Onların aşkı ulaşmazdır ve gerçek sevginin sembolü olarak yaşatılmaktadır. Hikâye sonunda Leylâ ile Mecnûn’un gökyüzünde birer yıldız dönüşmesi, kahramanların sahip oldukları saf sevgi, ahlak, iffet, namus vb. gibi değerler bütününe sembolize eder. Sevgi, insanları bir arada tutan, birbirine kenetleyen ve bir olmaya yaklaştıran kutsal bir güçtür. Hataları, üzüntüleri silerek, anıları her dem canlı tutabilecek bir güç... Leylâ ile Mecnûn’un saf sevgilerindeki güzellik ve utanma duygusu, içinde buldukları sıkıntıdan onları kurtarmıştır. Hikâye sonunda kahramanların çile evinden kurtulmaları, dualarının kabulüyle şekil değiştirerek sonsuzluğa yükselmeleri şeklinde gerçekleşir.

Schimmel “Beş, insanla bağlantılıdır. İnsanlığın iyi ve kötünün karışımı olması gibi, 5 bir tek ve bir çift sayıdan elde edilen ilk sayıdır. Beş genellikle insan yaşamıyla ve 5 duyuyla bağlantılıdır... Platon’un yasalarında olduğu gibi bazen de evliliğin sayısıdır.” (Schimmel 2000: 118). Leylâ ve Mecnûn’un kaderi, sonsuz bir aşk düğümüyle birbirine bağlanmıştır. Bu ümitsiz aşk, öte dünyada sonsuzluğa doğru yol alır. Aşk, insanı ikilikten kurtarıp tamlığa ulaştıran bir çağrıdır. Erdem ve bilgi ile birleşen değer yargıları, insanlığın bilinçli olarak ideallerine ulaşma isteğini nitelendirirken yıldız simgesinde ifadesini bulur. İç benliğe ulaşmanın yolunu yıldız ile ifade eden insanlığı, onun yol göstericiliği ile ruhsal anlamda ekşiğini tamamlayarak

denge unsurunu kurar ve Tanrı’ya ulaşır.

Yıldızın kutsallığını simgeleyen özellikler, destanlarımızda da inanç ve değer yargılarının temelini oluşturur. “Yaratılış Destanı”nda Tanrı Kara Han’a yarattığı “Kişi”nin karşı çıkması üzerine suya yuvarlanması ve tam boğulacakken yine Tanrı Kara Han’ın denizden yükselttiği yıldız ile kurtarılması (Atsız 1992: 33) yıldızın, göğe yükseltme, sonsuzluğa, özgürlüğe kavuşturma ve azad etme vasfına işaret eder.

Altay Türkleri arasında anlatılan efsanede ise, uzakları görme, uzaklara eliyle yetişme, büyü yapma, uzakları dinleme, hızlı koşma, suları yutma vasıflarına sahip olan yedi yiğit kahraman, taş üstünde taş bırakmayıp, zulmeder sonra da pişman olurlar. Kahramanların, yüksekte atlayarak öldürülmeleri gerektiğine karar verildiğinde, her birisi yıldız olup gökyüzüne yükselir. Halk arasında da bu yedi arkadaş “Ceti-kaan”/Yedigün Yıldızlar olarak anılmaktadır. (Sakaoglu 2003: 27-28). Af sonrası gerçekleşen “yıldız dönüşme” dileği ulvîlik, yücelik arınma anlamına gelir. Yıldız sembolünün ifade ettiği beş erdeme sahip olan kişilerin, ancak bu değerlerle metafiziksel ve ontolojik anlamda yükselmesi, somuttan soyuta dönüşen bir anlam değerine işaret eder. Gerek Leylâ ile Mecnûn hikâyesinde, gerekse diğer anlatılmalarda olsun kahramanların yıldız dönüşümü “dikey” bir boyuta ruhsal bir yükselişin ifadesidir. “Şeylere ilişkin geleneksel görüş her şeyden önce “statik” ve “dikeydir. Statiktir, çünkü sabit ve evrensel niteliklere değinir; alçak olanı yüksek olana, fânî olanı ebedî olana bağlaması bakımından da dikeydir.” (Burckhard 1987: 30). Kahramanların “yıldız dönüşüm”üne kadar geçirdikleri ruhsal gelişim süreci önemlidir. Onların sahip oldukları erdemlerle yıldız dönüşmeyi hak etmesi, farklı bir deyişle kurtuluşa ermesi sahip oldukları aşkın büyüklüğü-

ne bağlı olarak gerçekleşir. Ruhlarının gözyaşı ile arınarak ulvileşmesi, sevgilerini şehvete teslim etmemeleri onları, biçimin kalıplarından öteye taşımıştır.

Leylâ ve Mecnûn'un ilahî hakikate/nura kavuşmaları yıldız dönüşümüyle sembolleştirilmiştir. "Mutasavvıflar da Allah'a giden yolu belli aşamalarla simgelemişlerdir. Özellikle nefis mertebeleri, bunu anlatan önemli simgesel anlamlar içermekte olup tasavvufi şiirde siyah bahar, siyah/kara nur tamlamaları ile ifade edilir." (Yıldırım 2007: 147-148). "Süfilerin en büyük amacı Hakk'ın Nur'una, Manevî Nur'a, ilâhî Nur'a kavuşmaktır. Bir sûfi, nuru flaş bir hale, parlak bir yıldız, bir kıvılcım, bir yangın alevi, yanan bir kandil, güneş ışını veyahut da gün ışığı şeklinde görebilir." (Sayar 2004: 100-101). Siyah/kara renk, nura ulaşma yolunda önemli bir basamaktır. "Corbin'e göre, kara nur ya da gece yarısı güneşi ile Kuzey Yıldız'ı kastedilir. Bu, gece yarısı Ortadoğu'da görülebilen parlak bir yıldızdır. Kuzey Yıldız'ı çölde ve denizde seyahat edenlerin kılavuzdur. Kara nur, saf Hakikat'in nurudur. Buna ulaşabilmek, fenâfillah'a bağlıdır. Bu da fani oluşun en üst mertebesidir. (Sayar 2004: 101). Şebüsteri de "Ama bir anlasan karanlığın ilahi ışığın ta kendisi olduğunu, ölümsüzlük suyunun o karanlıkta gizlendiğini. Aydınlık gece, karanlık gündüz içindedir. İlahi ışık, yoklukta yansır." (Şebüsteri 1999: 47-49) diyerek karanlığın içinde bütün renkleri sakladığına, yıldızların (Kuzey Yıldızının) yol göstericiliğine, ilahî ışığın sembolü olduğuna işaret eder.

Malatya'nın Kuluncak ilçesine bağlı Bicir Köyü'nde anlatılan bir efsanede de yıldızın tasavvuftaki yerine değinilir. Efsaneye göre Derviş Ali, tarikata katılma isteğini "Güneşin selamını alan biz idik!" sözleriyle ifade eder. Bunu duyan Abidin Ağa, ona itiraz ederek Güneşin selamını alan kişinin alnında Zühre yıldızının olacağını söyler. O sırada Derviş Ali, ba-

sındaki kalpağı çıkarır ve etraf nur ile dolar. Bunu gören Abidin Ağa, yaptığına pişman olarak şeyhlik postundan kalkar ve oraya Derviş Ali'yi oturtur. (Şekerci 1995: 173).

Tasavvufi anlam değerleri yüklenen yıldız simgesi, Leylâ ve Mecnûn adlı halk hikâyesinde de kahramanların beşeri aşktan ilahî aşka yükselmeleriyle bağdaştırılır. Mutlak olana ulaşma yolunda nefis sınavlarını başarıyla veren kahramanlar, karanlık içinde aydınlanarak sonsuzluğu yakalamışlardır.

3. Yıldız Simgesinin Leyla İle Mecnun Adlı Kahraman Adlarındaki Yansımaları

Halk arasında Leyla ile Mecnun'un aşkı, yıldız kayması, yıldızların astrolojik özellikleri ve anlam değerleriyle özdeşleştirilmiştir.

Hikâye kahramanlarından Leylâ'nın özellikle Zühre yıldızı olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Benzeri bir anlatım Sinoue'nin eserinde de geçer. Buna göre İbn Sinâ, gökteki Zühre yıldızının Romalıların Venüs dedikleri ve egemen hükümdar kabul ettikleri yıldız olduğunu arkadaşı Ebu Zeyl de, bu yıldızın her şeyden önce aşkın kutsallığının işareti ve parlayan mat ışığıyla mutsuzluğun iki büyük yıldızı olduğunu belirtir (Sinoue 2000: 155, 277). Eserde Zühre yıldızının kutsal bir aşk ve mutsuzluğun sembolü olması, Leylâ ile Mecnûn'un bahtsız aşklarının yıldızla sembolleştirilmesine eş değerdedir.

Fuzûlî'nin "Leylâ ile Mecnûn" mesnevisinde de Leylâ'nın Zühre yıldızı, Mecnûn'un Müşteri yıldızı ile bütünleştirilmesi, sözlü varyantlarda da Leylâ'nın Seher yıldızı, Mecnûn'un Çoban yıldızı olarak tasavvur edilmesi dikkat çekicidir. (Ayan 1989: 321). Yıldızların astrolojik özellikleri değerlendirildiğinde bunların kahramanların kişilik özelliklerini yansıttığı görülecektir. Buna göre Müşteri yıldızının "...etkisi altında doğmuş olanlar, terbiyeli, utangaç, iyi ve yumu-

şak huylu, alçak gönüllü, cömert olurlar. Düzgün ve güzel söz söylerler, (Pala 1995: 413). Zühre yıldızının "...tesiri altındaki burçlarla doğanlar güzel, zarif, zevk sahibi, zeki, maharetli ve sanatkâr olurlar. Fazla hissîdirler" (Pala 1995: 589). Yazılı ve sözlü kaynaklardaki hikâyelerde de kahramanlardan Mecnûn'un utangaç, alçakgönüllü, Leylâ'nın da güzel, zarif, zeki, hissî özellikleri yıldızların astrolojik anlam değerleriyle bütünleşir.

"Astrolojinin tabanı, sembolik olarak, gök ile yerin ayrılmaz evliliğine ve yeryüzündeki her şeyin gökteki karşılıklarından türediği esasına dayanır. Kozmik tezahürlerin arketiplerini içeren burçlar kuşağı, zaman, uzay ve sayıdan meydana gelen kozmik varlığın üç esas şartı tarafından bölümlere ayrılmıştır... Külli Nefs'in eğilimleri şunlardır: 1. İlkeden uzaklaşma hareketi 2. Yatay genişleme 3. Tekrar ilkeye dönme. O halde 12 burç, sayısal sembolizmlerinde, evreni yöneten ilkenin tümünü içerirler." (Nasr 1985: 174-176). Yıldıza dönüşen Leylâ ve Mecnûn'un yeryüzündeki aşkları da yine gökyüzünde sembolik olarak yaşatılmıştır. Gökyüzü birçok katlardan meydana gelmektedir. "Üçüncü basamak Zühre yıldızıdır. Zühre, aşk dehâsıdır. Elinde aşk aynasını tutar. Birbirlerini unutan ruhlar, bu aynada yeniden birbirlerine kavuşurlar... Altıncı basamak Müşteri yıldızıdır. Müşteri, bilimin dehasıdır ve elinde büyük gücün Tanrılık esasını tutmaktadır." (Saltık 2005: 41-42). "Leylâ ile Mecnûn" hikâyesinin sonunda iki sevgilinin dünyada iken birbirlerine kavuşmaları engellenmiştir. Fakat bu acımasız son, kahramanların ebedi mutluluğu öte dünyada yakalamalarını sağlayarak aşklarına farklı bir boyut kazandırmış ve kutsallığını güçlendirmiştir.

Mitolojik konulu bir halk hikâyesi olarak değerlendirdiğimiz "Leylâ ile Mecnûn" hikâyesini, hikâyeye adını veren kahramanların adlarının anlamlarından yola çıkarak şu açıklamaları da getirebiliriz:

Leyli kelimesi, geceye ait anlamının yanı sıra halk arasında "Leyli olmuş" deyişi ile sevdaya düşmüş anlamında da kullanılır. Kara sevdaya kapılan âşıklar, genellikle duygularının esiri olarak sevgiliye olan hasret ile yanar, akıllarını kaybeder ve kendilerinden geçerler. Mecnûn kelimesi de deli, divâne, aklını kaybetmiş, kendini bilmeyen anlamlarına gelir. Buna göre gökyüzünde zaman zaman kayan yıldızların merkezden sapsması, halk arasında Leylâ ve Mecnûn adlı kahramanların adları ve ruhsal durumları ile özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla, sözlü kaynaklardaki hikâyenin sonunda yıldız hâline gelen kahramanların yılda bir iki kez kavuşmaları da halkın muhayyilesinde yıldız kayması esnasında gerçekleştiğini düşündürmektedir. Öyle ki halk arasındaki bir inanışa göre de "Yıldız kayduğunda evliyalardan buluştuğuna inanılmaktadır." (www.kultur.gov.tr).

"Elazığ'ın Arıcak yöresinde anlatılan bir diğer sözlü varyantta ise, Leylâ'nın babası iki sevgilinin ardından 'Dönün sizi evlendireceğim!' diye seslenir. Bu sözlere inanmayan Leylâ, Mecnûn'un geri dönme konusundaki ısrarlarını reddeder. Mecnûn, Leylâ'nın babasının sözleri üzerine utancından kıpkırmızı olur. Dua sonucu Leylâ beyaz bir yıldız, utanan Mecnûn da kırmızı bir yıldız olarak gökyüzüne yükselirler. Mecnûn, üşümesin diye Leylâ'yı kışın güneye, yazın da kuzeye gönderir. Bu iki yıldız yılda iki defa karşılaşır. Bu karşılaşma esnasında birbirlerini üç defa öperler. Bunu görenler dilek tuttuğunda dileği kabul olurmuş." (Şenocak 2000: 316).

Hikâyedeki beyaz ve kırmızı renkler, kahramanların arınma, utanma ve olgunlaşma duygularını yansıtmaları açısından önemlidir. Bu durumu yıldızların fizyolojik hareketlenmeleriyle de özdeşleştirebiliriz. Evrenin temel birimi olan

galaksi, yıldız kümelerinden oluşur. Her yıldızın bir doğuş ve yok oluş hikâyesi vardır. “Başlangıçta birkaç bin yüz yıl için sıcak, mavi, kitlesel hızla yanmakta olan yıldız, birkaç milyar yıl sora ılımlı, sarı, güneş boyutunda, ılımlı biçimde yanar ve birkaç yüz milyar yıl içinde de serin kırmızı, hafif yanan bir yıldız olur, başlangıçtaki hidrojeninin yüzde onu kadarını yakar ve aşırı parlamaya ve anormalleşmeye başlar.” (Campbell 2003: 622).

Halk inanışlarına göre yıldızların sıcak ve soğuk havalar ile ilgileri de bulunmaktadır. “Yakut Türklerine göre; soğuk havalar gezegenlerin deliklerinden, yeryüzüne inerlermiş. Ülker’e bakarak, gezegenlerin yükselip, alçalmaları görülür ve soğuk havaların geleceği söylenmiştir. Kuzey-Doğu Asya’da ise, Büyük ayı burcunun kuyruğu kuzeyde ise kış, batıda ise sonbahar; güneyde ise yaz; doğuda ise ilkbahar gelirdi...” Her ülkede yıldızların konumu ayırılır. Bu örnekler, efsane ile pratik hayatın nasıl yan yana geldiğini göstermektedir (Ögel 1995: 205). Halkımızın bu astrolojik inanmalarını edebî metinlere yansıtarak yaşatması, asırlık tecrübelerini değerlendirmelerinden ve her tabiat olayını bir güzel sebebe bağlama ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Hikâye kahramanları, fizik bedenden göksel âleme doğru değişime uğrayarak astral bir merkez teşkil ederler. Kahramanların aşklarındaki temiz ve gerçek sevginin ulaşılamazlığı, kirlenmiş, madde bunalımıyla iç kıyamete sürüklenmiş insanoglunun gözünde kutsallık yüküdür. Böylece psişik âlemin, somut olarak bu tür gökcisimlerine dönüşümle sembolleştirildiğini görürüz.

Hikâyede bir diğer dikkati çeken özellik, yıldız dönüşümünde yıldızların kişileştirilmesidir. “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesinde olduğu gibi “Misk-i Bahar” adlı masalda da yıldızlar yine kişileştirilerek anlatılır. Masalda; kırk baharı karıştırarak seccadenin köşesine koyup,

dua okuyan ve kırk günün sonunda bir çocuğa sahip olan kadının kızı kaçırlır. Kadın yıldızlara, ay ve güneşe sorarak, kızının yerini bulur. Yine aynı varlıkların yardımıyla da kızına kavuşur. Gündüz güneş, gece ay ipini çekip, onları göğe yükseltir. Görevi bitip, gökyüzünü terk edince bu sefer bir yıldız akıp, yere iner ve onları göğe çekip, evlerinin önüne bırakır (Özçelik 2004: 411-416). Yıldız burada, her şeyi gören, bilen bir yardımcı unsur olarak karşımıza çıkar. Yıldızlar, bütün kötülüklerden arınmış bir dünyada, her olan biteni tüm çıplaklığıyla görebilecek bir konumdadır.

“Yakut Türkleri arasında Zühre güzel bir kız, Ülker de bir delikanlı imiş. Karşılaştıkları zaman gönüllerinden büyük bir aşk kopuyor ve kar fırtınaları çıkıyormuş. Bir Altay Şaman duasında Ateş için: Ülker yıldızı yoldaşın, Tanrı’dan da fermanlısın!...” denilmektedir (Ögel 1995: 212). Zühre Anadolu’da Sabah Yıldızı’nın yanı sıra Sarı Yıldız, Ak Yıldız, Kanlı Yıldız olarak da bilinir. Kırgız Türklerine göre Zühre Ay’ın kızı, Ülker ise oğlu idi. Türkler bu yıldız Çoban yıldızı demişlerdir (Ögel 1995: 213-214).

Bu bilgilerin ışığında diyebiliriz ki; Seher Yıldızı=Zühre Yıldızı=Kadın=Ak (beyaz), Çoban Yıldızı=Ülker Yıldızı=Erkek=Ateş (kırmızı) olarak tasavvur edilmekte olup bu iki grup, Leylâ ile Mecnûn adlı kahramanların efsanelenmiş hayatlarına işaret etmektedir.

Çıkarım

Yıldızlarla ilgili olarak tespit ettiğimiz örnekler, halkımızın eskiden beri davranışlarını yıldızlara göre düzenlediklerini göstermektedir. Uygarlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren halkın yaşantısında önemli bir yere sahip olan güneş, ay ve yıldızlar pek çok edebî eserde varlığını sürdürmüştür. Halk muhayyilesinde yıldızlar daha çok kurtarıcı özelliğe sahip, ulaşılamaz varlıklardır. Her birisi insanların yaşam imgesi ola-

rak gökyüzünde asılıdır ve insanın hayata veda edişiyile onlar da sönüp gitmektedir. Yapılan araştırmamız sonucunda, sözlü gelenek içerisinde sevilerek anlatılan “Leylâ ile Mecnûn” adlı halk hikâyesinin gerek Leylâ ve Mecnûn adlı ölüm-süzleşen kahramanların adları, gerekse hikâye sonucunda “yıldıza dönüşüm”leri ile mitolojik konulu bir halk hikâyesi olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Arroyo, Stephen. *Astroloji, Psikoloji ve Dört Element*, (çev. Barış İlhan), İstanbul: İlhan Yayınevi, 2000.
- Ateş, Mehmet. *Mitolojiler ve Semboller/Anatanrıca ve Doğurganlık Sembolleri*. İstanbul: Aksiseda Matbaası, 2001.
- Atsız, Nihal. *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Baysan Yayınları, 1992.
- Ayan, Hüseyin. *Leylâ vü Mecnûn / Fuzûli*, (hzl.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Berger, Hermann. *Çingene Mitolojisi*, (çev.: Musa Yaşar Sağlam), Ankara: Ayrac Yayınları, 2000.
- Bonnefoy, Yves. *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I-II*, (Yöneten), (Türkçe baskıyı yayına hzl. Levent Yılmaz), İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 1981.
- Burckhard, Titus. *Akılın Aynası/Geleneksel Bilim ve Kutsal Üzerine Denemeler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1987.
- Campbell, Joseph. *Yaratıcı Mitoloji/Tanrının Maskeleri*, (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2003.
- Cassirer, Ernst. *Sembolik Formlar Felsefesi II/Mitik Düşünme*, (çev. Milay Köktürk), Ankara: Hece Yayınları, 2005.
- Eliade, Mircea. *İmgeler Simgeler*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Gece Yayınları, 1992.
- Ergun, Metin. *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, C. I-II, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1997.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Anadolu İnançları “Anadolu Üçlemesi I”*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
- Gökleri, A. İ. *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, Ankara, (Ankara Üniv., Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1979.
- Guenon, Rene. *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*, (çev. Fevzi Topaçoğlu), İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Kalafat, Yaşar. *Balkanlardan Ulug Türkistan’a Türk Halk İnançları*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2006.
- Kaşgarlı Mahmut. *Divanü Lügat-it-Türk I-II-III*, (çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- Larudi, Nurullah. *Batışı Olmayan Güneş Şarkın Dehası İbn Sinâ*, (çev. Ali Eren), İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, (çev. Nazife Şişman), İstanbul: İnsan Yayınları, 1985.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi I-II*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Özçelik, Mehmet. *Afyonkarahisar Masalları Araştırma – İnceleme – Metin*, Isparta: Fakülte Yayınları, 2004.
- Pala, Seykender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Ötüken Yayınları, 1995.
- Sakaoğlu, Saim. *101 Türk Efsanesi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Saltık, Mehmet. *Kuş Dili Kılavuzu Simyanın Ayak İzleri*, İstanbul: Hermes Yayınları, 2005.
- Sayar, Kemal. *Sufi Psikoloji*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Schimmel, Annemarie. *Sayıların Gizemi*, (çev. Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2000.
- Seyidoğlu, Bilge. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar/Metinler ve Tahliller*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Sinoue, Gilbert. *İsfahan Yolu İbni Sinâ*, (çev. Sonat Mayman), İstanbul: Arion Yayınları, 2000.
- Şebüsteri. *Gülşen-i Raz*, (hzl. Sadık Yalsızucanlar), İstanbul: Timaş Yayınları, 1999.
- Şekerci, Nazım. *Kuluncak (Malatya) Folkloru*, Malatya, (İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi), 1995.
- Şenocak, Ebru. *Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Elazığ, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2000.
- Tomdık, Köp. “Ebugalisinâ, Ebilharis”, *Kazak Halk Edebiyeti Dastandar*, C. 2, Almatı: Yazıcı Yayınları, 1990: 6-222.
- Türkmen, Fikret. “Türk Halk Hikâyelerinde Gökyüzü ile İlgili Alegoriler”, *I. Uluslar Arası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1974: 159-164.
- Türkmen, Fikret. *Tahir ile Zühre (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1983.
- Yıldırım, Ali. “Siyah Bahar Tamlamasının Bir Üslup Özelliği Olarak Divan Şiirinde Yer Alması”, Sayı: 23, Bahar, *İlmi Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, 2007: 139-150.
- www.kultur.gov.tr/&tarih=20071016
- www.lazuri.com/&tarih=20071016